

BARÁTH ZSOLT

Draskovich György püspök és a pornói német jobbágyok konfliktusa a 17. század első felében

ADALÉKOK A PORNÓI APÁTSÁG TÖRTÉNETÉHEZ

Jelen írásom középpontjában a 17. század egyik vitatott megítélésű, ám annál nagyobb ívű életutat maga mögött tudó főpapja, Draskovich György, valamint a Vas vármegye nyugati felében, a Pinka folyó partján elterülő pornói uradalom német ajkú jobbágyai állnak. Pontosabban a leginkább győri püspökként ismert horvát egyháznagynak a pornói (ma: Pornóapáti) jobbágyaihoz fűződő viharos viszonyának egy mikrotörténeti aspektusa áll vizsgálatom fókuszában, amelynek kicsúcsosodása az 1636 és 1638 közötti időszakra tehető. Az összefoglalni kívánt engedetlenségi ügy ismertetése hiánypótló adalékként szolgálhat a 2021. esztendőben 800 éves jubileumát ünneplő apátság történetéhez.

Draskovich György¹ (1599–1650) a horvátországi Trakostyán (ma: Trakošćan, Horvátország) várában született Draskovich János és Istvánffy Éva második gyermekeként. Még alig volt 7 éves, mikor apja kérésére Mátyás főherceg (1557–1617) – I. Mátyás néven német király, német-római császár (1612–1619); II. Mátyás néven magyar király (1608–1619), cseh király (1611–1619) – révén javadalmas lett, ugyanis szert tett a tekintélyes, mintegy

1 Életére a mai napig meghatározó, önálló összefoglalás Szabady Béla: Draskovich György győri püspök élete és kora, 1599–1650. In: A 300 éves soproni szentbenedekrendi Sz. Asztrik kat. gimnázium jubileumi értesítője az 1935/36. isk. évről. Közli Sziklai Jenő. Sopron, 1936. (továbbiakban: Szabady, 1936.) 15–115. p.

Draskovich György győri püspök, 1649.

Készítette: Elias Widemann.

Nemzeti Portrétár 38.

<http://www.npg.hu/component/jcollection/item/38>
(Megtekintve: 2020. november 27.)

2500–3000 forint jövedelmet biztosító pornói apátságra.² A Vas vármegye területén található kiterjedt javadalom fedezte az ifjú György taníttatását, akit már gyermekko-

2 Szabady, 1936. 18. p.

rától fogva papnak szántak, így ennek megfelelően jezsuita szellemű oktatásban részesült. Kezdetben Zágrábban (ma: Zagreb, Horvátország), később a grazi egyetemen, majd pedig a római Collegium Germanicum et Hungaricumban tanult.³ Már igen fiatalon, 1628-ban megszerezte a pécsi püspöki címet, részt vett két egyházmegyei, illetve egy nemzeti zsinaton is. 1630-ban váci püspökké és pozsonyi (ma: Bratislava, Szlovákia) préposttá nevezték ki. Mindennek ellenére a korszak legnagyobb formátumú főpapjával, Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsekkel mégsem ápolt jó viszonyt, amelynek hátterében minden bizonnyal a győri püspökség és kancellária megszerzésének körülményei állhattak.⁴

Pornó és a hozzátartozó birtokegyüttes⁵ a Draskovich család javadalmassága előtt többször „gazdát” cserélt. Egy király általi adományozásnak köszönhetően, a pornói apátság első jelentősebb kegyurai a monyorókeréki Elderbach család tagjai voltak, ám az utolsó férfitagjának, Jánosnak költséző életmódja révén kapcsolatba került az őt kölcsönökkel többször kisegítő Bakócz Tamás (1442–1521) esztergomi érsekkel, amelynek következménye az lett, hogy 1496-ban minden korábbi Elderbach birtok örököse lett az Erdődy családból származó főpap.⁶ Ennek megfelelően János halála után igényt is tartott többek közt a pornói

uradalom javaira, és sikerült kieszközölnie, hogy a pozsonyi káptalan őt és unokaöccsét, Erdődy Pétert a 16. század első felében beiktatta az elhunyt birtokaiba, valamint az apátság kegyuraságába is.⁷ 1535-ben Polidorius Bressanus apát halálát követően, I. Ferdinánd (1526–1564) a megüresedett apátságot Franciscus de Benalisknak adományozta.⁸ Azonban a Monyorókeréken (ma: Eberau, Ausztria) lakozó Erdődy Péter Zala vármegyei ispán folyamatos háborgatása és a kegyúri jog megszerzésére irányuló erőszakos törekvése miatt a király 1537-ben felhatalmazta Bakics Pál kapitányt, hogy védelmezze az apátságot a hatalmaskodókkal szemben.⁹ 1545-ben már Újlaky Ferenc győri püspök bírta az apátságot, ám Erdődy Péter támadásai az ő regnálása alatt sem szüneteltek.¹⁰ A pornói javadalmat később, 1558-ban a király titkos tanácsosaként is munkálkodó váradi (ma: Oradea, Románia) püspöknek, Forgách Ferencnek adományozták.¹¹

A 16. század második felében Zrínyi György tárnokmester¹² többször próbálta rátenni a kezét az apátságra, és az ennek következtében véghez vitt hatalmaskodások miatt még Mátyás főherceg is rendelkezett az ügyben.¹³ Az 1590-es évek elején Gabrinus Antal apát kormányozta a pornói jószágot, azonban az ő halálát követően, 1594-ben az apátság a zágrábi káptalan birtokába

3 Szabady, 1936. 18–19. p.

4 A nézeteltérés lehetséges okairól Kádár Zsófia: A soproni jezsuita kollégium kezdetei, 1636–1640. Dobronoki György SJ superiorisága. 1. rész. = Soproni Szemle (továbbiakban: SSZ), 2011. 1–4. sz. (továbbiakban: Kádár, 2011.) 987. p.; vö. Szabady, 1936. 40–45. p.

5 A pornói apátság 17. század végi birtokaira lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Magyar Kamara Archivuma (továbbiakban: MKA) E 156 b. Urbaria et Conscriptiones (továbbiakban: U et C) fasc. 11. nr. 22.

6 Horváth Ernő: A pornói apátság története. Pécs, 1930. (továbbiakban: Horváth, 1930.) 26. p.

7 Horváth, 1930. 27. p.

8 MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár (továbbiakban: MKL) A 57. Liber Regius. 1. köt. 250. fol. (1535. január 5.)

9 Horváth, 1930. 29. p.

10 Horváth, 1930. 30–31. p.

11 MNL OL MKA E 229. Collationes ecclesiasticae Vol. 1. 55. fol.

12 Zrínyi György 1567 és 1603 között viselte a tárnokmesteri méltóságot. *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai. Bp., 1988. (továbbiakban: Fallenbüchl, 1988.) 80. p.

13 MNL OL MKA E 21. Benignae resolutiones 567. köt. 162. fol. (1586.)

került majd 12 évre.¹⁴ Zrínyi György továbbra sem tett le tervéről, ugyanis még 1599-ben is azt az utasítást adta II. Rudolf király (1576–1612) Vas vármegyének és Nádasdy Ferenc főispánnak, hogy a pornói apátság javadalmasát, a zágrábi káptalant védelmezze Zrínyi György túlkapásaitól.¹⁵ A vármegye részéről az apátság jogainak védelme érdekében az első nagyszabású, mindenre kiterjedő határvizsgálat 1612-ben történt, de a nevezett tanúskodás már az 1606-tól az apátságot birtokló Draskovich család, pontosabban Draskovich János javára történt.¹⁶

A horvát gyökerű család tagjait az apátság jobbágysai kezdetől fogva nem ismerték el földesuruknak. Már az említett határvizsgálatot követő évben, 1613-ban Draskovich János övezgye azzal a panasszal fordult a királyhoz, hogy a pornói jobbágyságok megtagadták az eddig végzett szolgáltatásokat és nem hajlandóak engedelmessé válni.¹⁷ Hogy pontosan mely szolgáltatásokról volt szó, arra egy korábbi, 1597-ben, Mátyás főherceg közbenjárásával létrehozott egyezségben találunk adatokat, amelyben az apátság jobbágysáinak szolgáltatásait rendezték egy, a zágrábi káptalanhoz intézett mandátum-

ban.¹⁸ Ebben többek közt megállapodtak arról, hogy Keresztelő Szent János napjától¹⁹ egészen szeptember 8-ig, avagy Szent Mihály napjáig²⁰ minden egésztelkes jobbágyság heti 2 napot, a zsellérek pedig heti 1 napot robotolnak. Emellett 134 tinna²¹ bort kellett a jobbágyságnak kiárulni, később ezt a mennyiséget 200 tinnára emelték. Ezen felül 100 tinna bort kellett beszolgáltatni a földesúrnak. Meghatározták azt is, hogy a jobbágyságot nem kényszeríthetik az ország határain túlra vekturába,²² ehelyett a birtok officialisa tartson négy lovat fuvarozási célokra, valamint az is megszabták, hogy a fuvarozás és a szőlőművelés idejét számítsák bele a jobbágyság robotjába.²³

A szolgáltatásokat illetően, Istvánffy Éva panasza után 2 évvel ismét vitás ügybe keveredett az apátság jobbágysága, illetve az apát címet viselő Draskovich György, amelynek következtében Thurzó György nádor²⁴ ítélete meghagyta, hogy a jobbágyság teljesítse szolgáltatásait földesura felé.²⁵ A két vitás fél közötti konszenzusos megállapodás végül 1616-ban kötött meg a vasvári káptalan előtt.²⁶ A pornói apátság-

14 Horváth, 1930. 36. p.

15 MNL OL MKA E 152. Acta Jesuitica Soproni Coll. fasc. 10. nr. 5.

16 A vizsgálat többek közt olyan kérdésekre tért ki, mint hogy a Pinka folyót Zrínyi úr új mederbe terelte-e, mikor új malmot épített a folyón, avagy például Pokol (ma: Höll, Deutsch Schützen–Eisenberg része, Ausztria) faluhoz tartozó erdőben és cserjésben Zrínyi úr jobbágysai irtást tettek és a területeket szántókká alakították, illetve Péterfalva (ma: Szentpéterfa) faluhoz tartozó szántók és rétek a pornói apátsághoz tartoztak, de mióta Zrínyi alatt szolgálnak, megtagadták a pensumot és a terragiumot stb. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára (továbbiakban: VSZHL) Metales fasc. 10. nr. 2. (1612.)

17 MNL OL MKA E 152. Acta Jesuitica Soproni Coll. fasc. 9. nr. 1. (1604. július 3.)

18 A pornói apátság még korábbi szolgáltatásaira lásd: MNL OL MKA E 156 a. U et C fasc. 36. nr. 2.

19 Június 24.

20 Szeptember 29.

21 Tinna = csöbör. 1587-ben 3 pornói csöbör adott ki 2 pozsonyi akót, vagyis 1 csöbör 0,66 pozsonyi akót tett ki. 1 pornói csöbör = 35,78 liter. *Bogdán István: Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Bp., 1991. (továbbiakban: Bogdán, 1991.) 164. p. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. 4. Levéltár- és történelmi forrástudományok; 7.)

22 Hosszúfuvar = a jobbágyság földesúrnak járó fuvarozási kötelezettsége.

23 Az egyezség további pontjait lásd: MNL OL MKA E 152. Acta Jesuitica Soproni Coll. fasc. 10. nr. 34. (1597. január 8.)

24 Thurzó György 1609 és 1616 között viselte a nádori méltóságot. Fallenbüchl, 1988. 70. p.

25 MNL OL MKA E 152. Acta Jesuitica Soproni Coll. fasc. 9. nr. 35. (1615. július 7.)

26 MNL VaML VSZHL Jegyzőkönyvek 25. köt. 156. sz. 73. p.

hoz tartozó falvak, úgymint Pornó, Alsóbeled (ma: Bildein, Ausztria), Németkeresztes (ma: Vaskeresztes), Felsőpokol (ma: Höll, Deutsch Schützen–Eisenberg része, Ausztria) és Mindszent (ma: Pinkamindszent) helységekben az apátsághoz tartozó jobbágyok Draskovich György apáttal elsősorban a jobbágyszolgáltatások, a bor kocsmáltatása és a távoli úton való vektura okán keveredtek vitába, aminek következtében 20 forint értékben elmarasztalták a nevezett possessiók szolgáló népességét, így a megállapodás pontjai is ezen ügyeket tárgyalták. A konfliktus rendezésének eredményeként megállapodtak abban, hogy a jobbágyoknak az év folyamán, télen és nyáron is, minden teljes sessio után heti 2 napot kell dolgozniuk napkeltétől napnyugtáig. Továbbá aratás, szüret és szénagyűjtés idején a heti 2 napon felül is kirendelhetők munkára, de ha ez megtörténik, akkor mindezt be kell számítani az éves robot mennyiségébe. Emellett a vektura szolgáltatás a jobbágyok egész közösségét terhelte, amelynek értelmében évente Bécsbe, Grazba vagy Pozsonyba 12 szekeret kellett hosszúfuarba adniuk, viszont, ha ettől eltérően rövidebb utakra is igénybe vették őket, azt be kellett számítani a heti 2 nap robotba. Mind ezen felül a jobbágyok kollektíváját évi 400 urna²⁷ bor kiárulására, valamint kocsmáltatására kötelezték, amelyet az apát számára kellett megtenni méghozzá oly módon, hogy minden pint²⁸ bort, a saját boruk árához képest 2 dénár felárral kellett áruba bocsájtani. Az eddig szokásos cenzust meg kellett fizetniük, valamint a méhtized

- 27 Urna = akó. Az 1739–1740. évi pornói összeírásban 1 tized akó = 27 kocsmai pint, 1 kocsmai akó = 18 kocsmai pint. A pornói tized akó = 39,66 liter, illetve 1 pornói kocsmai akó = 18 helyi kocsmai pint = 26,44 liter. Bogdán, 1991. 145. p.
- 28 A pornói pint = 2 helyi icce = 1,4688 liter. A pornói apátság javainak 1739–1740. évi összeírása alapján. Bogdán, 1991. 252. p.

megadására is kötelezték őket. Meghagyták, hogy ha mindezen pontokat betartják, mentesülnek a 20 forint mulcta²⁹ alól, ugyanakkor, ha megszegnék valamelyiket is, akkor a földesúr fejenként behajtja a nevezett összegű büntetést rajtuk. Mindezek felett Szent Margit napra³⁰ két darab, Szent Mihály napra³¹ két darab, Szent Kereszt felmagasztalásának napjára³² két darab, karácsonyra pedig három darab kenyeret kellett beszállgatniuk, amelyet megválthattak összesen 3 forint értékben. A cenzus összegét minden egésztelek után négy tyúkban határozták meg, karácsonyra pedig minden falu közösen adott 10 mérő³³ zabot, az irtásföldek után pedig 113 meszely³⁴ vajjat.³⁵

Úgy tűnik, hogy a fenti megállapodás pontjai mindkét fél számára kielégítően hatottak, azonban az idő előrehaladtával a többször is a hatalmaskodás vádjával illetett³⁶ főpap és parasztjainak viszonya elmergesedett. 1630-ban már arról értesülünk, hogy a pornói apátság jobbágypai bepanaszolták földesurukat. Méltatlankodásuk legsarkalatosabb pontjaként azt tüntették fel, hogy véleményük szerint jogtalanul kényszerítik őket hosszúfuarba Sopronba. A földesúr válaszában arra hivatkozott, hogy korábban bírói ítélet kötelezte a jobbá-

29 Bíróság, büntetés.

30 Január 18.

31 Szeptember 29.

32 Szeptember 14.

33 1 pozsonyi mérő = 1593 és 1696 között = 64 icce = 53,72 liter. Bogdán, 1991. 343. p.; 1 bécsi mérő = 1639 és 1688 között = 46,02 liter. Bogdán, 1991. 330. p.; Harald Prickler a 16–17. századra vonatkozóan borostyánkői mérőt is megad, mely szerint 1 borostyánkői mérő = 70,13 liter, illetve 52,60 kg búza. Bogdán, 1991. 331. p.

34 1 meszely = fél icce. Az 1739–1740. évi összeírás alapján: 1 pornói icce = 0,7344 liter. Vagyis 1 meszely = 0,3672 liter. Bogdán, 1991. 204. p.

35 MNL OL MKA E 152. Acta Jesuitica Soproni Coll. fasc. 11. nr. 11.

36 A püspök kétes ügyeinek objektív értékítéletére lásd Szabady, 1936.

gyokat erre. Másodsorban az aratás, kaszálás, szüret idején 1–1 napot szolgáltak a heti 2 nap roboton felül, amelyet az évi robotba is beszámítottak, most azonban a roboton felül is követelik tőlük a szolgálatot az évi robotba való beszámítás nélkül. A földesúr erre azzal érvelt, hogy az urbáriumokban a szóban forgó túlszolgálatot mindig is beszámították a robotba, csak állítása szerint éppen a jobbágyok azok, akik megtagadták a teljesítését. Harmadszor a jobbágyok szerint az asszonyok a robot helyett fontak, most viszont a fonás mellett robotolniuk is kell. A földesúr válaszában nem tudta bizonyítani a fonás jogalapját, csak arra hivatkozott, hogy emberemlékezet óta ez volt szokásban. Negyedszer minden egyes telektől 200 darab csigát kértek, ám Draskovich György szerint ezt már korábban is beszédték. Ötödször 10 modius³⁷ zabot adnak a faizásért,³⁸ azonban a jobbágyok állítása szerint a zabot beszédték, a faizást viszont tiltották. Hatodszor a nagy ünnepek idején vadászatra kényszerítették őket, de ezt a robotba nem számították bele. Hetedszer amiatt is reklamációt fogalmaztak meg, hogy a rektor³⁹ el akarja foglalni a mészárszékét, ám a földesúr ezen felvételt hátrította, és állítása szerint a falu mészárszékén visszaélések történnek, amelyek a zavaros idők következményei. Nyolcadszor a sáfár jogtalanul bünteti és börtönzi be a bírákat. Kilencedszer a jobbágyok állításuk szerint a sáfárné miatt nem tarthattak szolgálatot, mert a robot alkalmával az asszony rettentően káromolja őket emiatt. Ugyanakkor a földesúr szerint ez az állí-

tás nem igaz, mivel azokra a munkákra, amelyek nem tetszenek nekik, a szolgálkat küldik el. További panaszai között szerepelt még, hogy a grosdorfi (ma: Vaskeresztes) erdőben megtiltották nekik a legeltetést, ezen felül az erdő felét a földesúr a saját állatai számára elfoglalta, illetve a makkérés idején pedig csak cenzus ellenében hajthatták ki az erdőbe állataikat. Végezetül azt is sérelmezték, hogy a kocsmárostól is robotot követeltek, holott ez eddig is visszaélésnek számított.⁴⁰

A sorozatos visszaélések odáig fajultak, hogy a német ajkú jobbágyok az 1630-as évek első felében folyamatosan zúgolódtak. 1636 januárjában a már egyre inkább háborgó jobbágyok védelme érdekében, a kegyúr (király) hivatalaként eljáró Magyar Kamara arra kérte Draskovich György győri püspököt, hogy a pornói apátság jobbágyainak orvosolja a panaszait és a nyakasságukat bocsássa meg.⁴¹ A következő hónapban a Kamara már a püspököt értesítette, hogy meghagyta a pornói jobbágyoknak, teljesítsék kötelességeiket és engedelmeskedjenek uruknak.⁴² Márciusban a Kamara kijelentette, hogy a pornói jobbágyok a náluk lévő iratokat Ferencffy Lőrinc kamarai titkárnak meg fogják küldeni, ellenben megjegyezték, hogy Draskovich György püspök a vasvári káptalan előtt a jobbágyok és az apát között 1616-ban létrejött szerződést nem tartja be továbbra sem, mivel az abban foglaltaknál nagyobb szolgáltatásokat követel.⁴³ A titkár azt is megemlítette, hogy a Kamara már írt az ügyben a püspöknek a jobbágyok érdekében.

37 Modius = véka. 1 véka általánosságban 15–25 kg gabonát jelentett, de mértéke a többi mértékegységhez hasonlóan tájegységenként eltért. Bogdán, 1991. 360–367. p.

38 Faizás = a jobbágyokat illető azon jog, amely szerint a földesúr erdejéből tűzi-, épület-, és szerszámokhoz való fát hozhassanak.

39 Tanító, nevelő.

40 MNL OL MKA E 152. Acta Jesuitica Soproni Coll. fasc. 11. nr. 4. (1630 körül.)

41 MNL OL MKA E 15. Expeditiones Camerales (továbbiakban: E 15.) 23. sz. (1636. január 23.)

42 MNL OL MKA E 15. 29. sz. (1636. február 17.)

43 MNL OL MKA E 15. 30. sz. (1636. március 1.)

A jobbágyok panaszának jogosságát és Draskovich hatalmaskodását látszik igazolni, hogy a pornói apátságból 1636 és 1642 között mintegy 17.700 forint tiszta jövedelme származott,⁴⁴ megsokszorozva a korábbi, század eleji összeget. Emellett már kortársai állításai szerint is „*elvakította tiszta látását az arany fénye és a vagyongyűjtésre beállított ember rideg kapzsisága.*”⁴⁵ Ám ugyanakkor nem szabad megfélemlíteni azokról a tényekről sem, amelyek miatt a püspök gyakran küszködött anyagi nehézségekkel, és amelyek miatt intézkedései vitatott megítélését eredményezték. Az 1635. november 6-án elfoglalt győri püspökség egyházmegyéjének legnagyobb helysége Sopron szabad királyi város volt, amelynek lakossága csaknem teljes egészében evangélikus volt.⁴⁶ Minden bizonnyal ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy már 1636. május 2-án világosan kijelentette a püspök, hogy Sopronban egy jezsuita kollégiumot kíván alapítani a katolikus hit erősítése érdekében, amelyhez többek közt felajánlotta a pornói apátság jövedelmeit, és vállalta az építkezés költségeit, a könyvtár és a berendezési tárgyak megszerzését.⁴⁷

A 16. században erőteljesen terjedő reformáció okán a lutheránus, valamint a kálvinista vallást követők száma egyre gyarapodott mind a Dunántúlon, mind pedig egész Magyarország területén. A protestáns nézetek elsősorban a városi közösségekben kezdtek teret nyerni, mint ahogy a fentebb említett Sopron lakosságának esetében is láthattuk, ám emellett a főként németek lakta, Vas és Zala vármegyei határvidéki falvak esetében is megkezdődött a katolikus hittel szemben álló nézetek terjedése. A Dunántúl evangélikus kerületeiben a meghatározó magyar többség mellett elsősorban német és

horvát kisebbséget találunk.⁴⁸ A zömmel evangélikus vallást követő németek már a középkor óta éltek többek közt a soproni és a Vas vármegyei határvidéken, úgy mint például Vas vármegye délkeleti és Zala vármegye délnyugati részében a vendek, vagy éppen a Rábaközben letelepedők.⁴⁹ A reformációból kimaradó, többnyire szerzetesrendek lakta, katolikus bázisnak számító Vas vármegyei egyházi központi helyek, mint Vasvár, Szentgotthárd, Ják vagy éppen Pornó lakosságának többsége ugyan a pápista vallást gyakorolta, azonban a környékbeli németajkú jobbágylakosság körében terjedő protestantizmus minden bizonnyal éreztette hatását.

Már a század elején erős protestáns hatás érvényesült a környéken, mivel az alsó Pinka-völgyében, Pornó szomszédságában, Monyorókeréken és Beledben is jelen voltak protestáns lelkészek, amelyre a későbbiekben nem találunk példát.⁵⁰ Főként Luther tanainak terjedése okán a Dunántúlon, a dunántúli egyházkerületben az 1618 és 1657 közötti időszakban 62 gyülekezet vált lutheránussá.⁵¹ Nem egy esetről tudunk, hogy a katolikus papság tagjai, mint például Tolnay István szombathelyi prépost is a protestánsok pártjára állt,⁵² ugyanakkor a mágnások közül töb-

44 Szabady, 1936. 18. p.

45 Szabady, 1936. 111. p.

46 Szabady, 1936. 47. p.

47 Szabady, 1936. 56–57. p.; vö. Kádár, 2011. 390. p.

48 Csepregi Zoltán: A magyarországi evangélikusság nyelvi és etnikai viszonyai a 16–17. század fordulóján. In: Teológia és nemzetek. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete. Szerk. Szabó Lajos. Bp., 2016. 98. p.

49 Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. (továbbiakban: Payr, 1924.) 1. p.

50 MNL OL MKA Conscriptioes Portarum. Comitatus Castriferrei 853. fol. (1601.)

51 Szabó Előd: A „lutheránus” és „kálvinista” egyház viszonya a XVII. században Dunántúlon. In: Történelmet írunk. Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából. Szerk. Horváth Erzsébet, Literáty Zoltán. Bp., 2012. 82. p. (Károli könyvek)

52 Péter Katalin: A protestáns vallásszabadságért folyó harc az 1646–1647. évi országgyűlésen. = Egyháztörténeti Szemle, 2006. 2. sz. (továbbiakban: Péter, 2006.) 47. p.

ben megmaradtak vagy éppen áttértek a katolikus hitre.⁵³

A reformáció okozta vallási feszültségek során, a katolikusok által elfoglalt templomok visszaadására, és ezzel együtt a két irányzat kiegyezésére az 1647. évi országgyűlésen került sor, ahol 90, protestánsoknak visszaadandó templomot jelöltek meg.⁵⁴ A Pornó környéki települések erős evangélikus többségű lakosságára utal az említett országgyűlésen hozott törvények azon cikkelye is, amely felsorolja Vas vármegyében is a protestánsoknak visszaadandó templomokat.⁵⁵ A felsorolásban szereplő 13 templom közül 11 Pornó környéki, elsősorban németek lakta evangélikus település.⁵⁶ Ezen listában felsorolt falvak a későbbiekben ismét felbukkannak a német lutheránusok 1652. évi,⁵⁷ valamint az 1661. évi⁵⁸ *Canonica Visitatio*jában is, bizonyos változtatásokkal ellátva. Mindezek tudatában feltételezhetjük, hogy

a gyakorta pénzhiánnyal küzdő főpap, illetve jobbágyságai ellentéte mögött elsősorban úrbéres jellegű érdekütközések húzódtak, azonban ehhez kis mértékig etnikai, illetve vallási ellentét is társulhatott.

Mindezekon felül arról a nagyon fontos szempontról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Draskovichnak amiatt is égető szüksége volt a későbbiekben a nagyobb jövedelmekre, mivel a győri püspökség területének az oszmánokkal való közelsége okán, a király parancsára legalább 80 felszerelt lovast kellett fegyverben tartania, valamint a győri vár fenntartásához is jelentősen hozzá kellett járulnia.⁵⁹ Ráadásul nem elhanyagolható az sem, hogy a győri püspökök tulajdonában lévő szombathelyi, illetve keszői vár fenntartása ugyancsak komoly összegeket emésztett fel.⁶⁰ Így mindenek tudatában a pornói jobbágyság még kevésbé számíthatott a szolgáltatások tisztas követelésére, illetve esetleges enyhítésére.

Mindazonáltal a nézeteltérések nem csillapodtak a két fél között, amelyek végül odáig fajultak, hogy a jobbágyság egyenesen zendülést követtek el. Ennek során a győri püspök két emberét életveszélyesen megsebesítették a jobbágyság, az utakat elzárták, tisztartója pedig csak annak köszönhetette megmenekülését, hogy a pornói kastélyba menekült.⁶¹ Az eset részleteiről és magáról

53 A Vas vármegyében tekintélyes birtokokkal rendelkező, legnagyobb befolyással bíró főura, Batthyány (I.) Ádám 1629-ben katolizált. *Fazekas István: Batthyány Ádám „áttérési irata”*. In: Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. CD-ROM. Szerk. Erdélyi Gabriella, Tusor Péter. Bp., 2007. 455–464. p.

54 Péter, 2006. 48. p.

55 1647. évi 6. tc. 13. §. Magyar Törvénytár, 1000–1895. 1608–1657. évi törvények. Corpus Juris Hungarici. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1900. 428. p. (Millenniumi emlékkiadás; 5.)

56 Neusidl (bei Güssing), Szentgrót (Gerersdorf bei Güssing), Óvár (Burg), Perenye (Pöszöny, Badersdorf), Pusztaszentmihály, Kuken (Kukmér), Mereny (Mérem), Kicláden, Bolffau (Wolfau), Csém, Hannersdorf (Sámfalva). A másik kettő templom helye: Gyarmat (a szentgotthárdi apátság tartozéka), illetve Vép. Köszönettel tartozom Benczik Gyulának a helynevek helyes olvasatáért és azonosításáért.

57 https://library.hungaricana.hu/hu/view/Dunantuli_01/?pg=282&layout=s (Megtekintve: 2020. december 10.)

58 https://library.hungaricana.hu/hu/view/Dunantuli_01/?pg=376&layout=s (Megtekintve: 2020. december 10.)

59 Szabady, 1936. 47. p.

60 *Horváth Tibor Antal: Szombathely a XV–XVIII. században*. S. a r., szerk. Benczik Gyula, Mayer László, Tóth Endre, Zágórhidi Czigány Balázs közrem. Kiss Gábor. Szombathely, 1993. 295. p. (Acta Savariensia; 8.)

61 A kastély erődítéseiről keveset tudunk, azonban még egy 18. század eleji urbáriumból is arról értesülünk, hogy a pornói apát kőből épített rezidenciája vízesárokka kerített: „*Vagyon ezen Apátúrságnak ezen pornói határban egy kőből építetett, igen szép alkalmosságú Rezidenciája három condignatioból (emelet) álló, kinek az közepin vagyon egy öreg templom. Ezen Rezidencionális ház körös körül árokkal vagyon bé kerítve, melyben alkalmatos víz is lévén...*” MNL OL MKA E 156 a. U et C fasc. 93. nr. 41.

az incidensről a püspök részletesen beszámolt Batthyány Ádámnak egy 1636. május 24-én írt levelében: „Kényszerítettem keg[yelme]det mint jó akaró Uramat, komámát és patrónusomat megtalálnom ilyen dolog felől. Mivel a Pornói német jobbágyim negyedfél falu minden igazság ellen rebelláltak ellenem, úgymint földesurok ellen, meghadta a Posoni Camara, hogy egynéhányat a fejekben megfogassak és vasba vetetvén, Posonba külgyem őket. Kit midőn a Tisztartó megcselekedett volna, minnyájan reá támadtak, a foglyokat kivonták kezéből, kettőt az én emberimbe meglőttek, talán megis halnak belé, magát a Tisztartót a Pornói Kastélyba szorították, és mindenütt állják az utakat, hogy őis kezekben akadgyon, s ki végezzék e világból. Mivel pedig keg[yelme]d nem csak jó akaró komám Uram és szomszédom, s patrónusom, hanem Generális Capitányis, úgy, hogy tiszti szerintis efféle feltámadásokat és rebelliókat le kell nyomni keg[yelme]dnek. Kérem azokért keg[yelme]det, keg[yelme]d adgyon és rendeljen a tisztartóm mellé elegendő lovasokat és gyalogokat, hogy rebellált jobbágyokban a latrában egynéhányat megkaphassunk, és az általa a többi is lecsendesedgyenek, kiért az Istenis megáldgya keg[yelme]det ...”⁶²

A felháborodott főpap ugyanakkor nemcsak a Kanizsa ellen vetett végek kapitányának⁶³ írt, és kért tőle katonai segítséget, hanem a Magyar Kamarát is felke-

reste. 1636. június 10-én a Kamara Draskovich György püspöknek azt jelentette, hogy minden lehetséges módon igyekszik a rebelleket megfékezni és a püspökkel szemben engedelmségre szorítani, ám mindemellett csak annyit tud javasolni, hogy embereivel a „refractariusokat”⁶⁴ fogassa el és érdemük szerint büntesse meg őket.⁶⁵

A jobbágyok a szolgáltatásaik terhének enyhítése érdekében indított zavargása a következő év elején ült el. 1637 márciusában a pornói jobbágyok azt kérték a Kamarától, hogy az járjon közben érdekükben a már ekkor győri püspöknél,⁶⁶ adjon kegyelmet, az engedetlenség miatt elhajtott állataikat juttassa vissza, de ha már időközben azokat eladták volna, akkor az árukat térítse meg, hogy más barmokat tudjanak vásárolni.⁶⁷ Augusztusban a Kamara arról informálta Draskovich György győri püspököt, hogy megkapták a pornói jobbágyok ügyében írt levél mellett a tárgyév júliusában, Rákos oppidumban (ma: Fertőrákos) tartott tanácskozás eredményét is. Meghagyta, hogy ha a pornói jobbágyokat szép szóval nem lehet „obedientiára”⁶⁸ bírni, azért, hogy megfékezzék a fékteleneket, akkor nem lát más megoldást, mint azt, hogy a rebellióért felelős vezetőket el kell fogni és Pozsony várába vinni a Kamara elé, ahol érdemük szerint kiróják rájuk a büntetésüket.⁶⁹

Mindezen ügy azonban nem zárult le itt, mivel a következő esztendőben, a pornói jobbágyok ismét panaszt tettek az Udvari

62 MNL OL P 1314. A Batthyány család levéltára. Missiles nr. 10.703. Draskovich György levele Batthyány Ádámmal. Győr, 1636. május 24.

63 Batthyány (I.) Ádámot már 1633-ban kinevezték a Kanizsa ellen vetett végvidék főkapitányának, azonban hivatalos beiktatására csak négy esztendő múlva került sor. Ezen felül a Dunántúli kerületi főkapitányi tisztséget is betöltötte az említett időintervallumban. Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. = Történelmi Szemle, 1997. 2. sz. 269., 280. p.

64 Ellenállókat, ellenszegülőket, pártütőket.

65 MNL OL MKA E 15. 18. sz. (1636. június 10.)

66 A győri püspöki széket 1635. november 6-án foglalta el Draskovich György. Szabady, 1936. 46. p.

67 MNL OL MKA E 15. 41. sz. (1637. március 10.)

68 Engedelmségre.

69 MNL OL MKA E 15. 24. sz. (1637. augusztus 5.)

Kamaránál, hogy Draskovich György nem tartja meg őket a régi kiváltságaikban, és eddig nem alkalmazott robottal és büntetéssel sújtja őket, amely miatt teljesen elszegényedtek. A pozsonyi kamara megjegyezte a panaszra, hogy a per nem új keletű, mivel már a Királyi Tábla és Thurzó nádor is felülvizsgálta. Egy ideig tartották a vasvári káptalan előtt kötött szerződést, de nemsokára újra megtagadták azokat, így ismét meg kell parancsolni nekik, hogy a privilégiumaikat a Magyar Kamaránál mutassák be, illetve a földesuruknak engedelmesséjének.⁷⁰

Az elégedetlenségi ügy, valamint a fennálló nézeteltérések végül egy 1638. május 25-én megkötött egyezséggel zárultak le végérvényesen, már ami a vizsgált évszázadunkat illeti. Draskovich György győri püspök és a pornói apátság falvai közül Pornó, Alsóbeled, Németkeresztes, Mindszent és Alsópokol (ma: Höll, Deutsch Schützen–Eisenberg része, Ausztria) falvakban élő békétlen jobbágyok megállapodtak abban, hogy Mátyás⁷¹ és Miklós⁷² nap közötti időben minden jobbágy heti 3 napot köteles szolgálni, Miklós naptól Mátyás napig heti 2 napot igával, a zsellérek pedig ugyanennyit gyalogszerrel. Minden elmulasztott nap után 1 forint büntetést kötelesek fizetni. Másodszor aratás, kaszálás idején 1 héten belül több napon is szolgálni kell, de később más hetekbe beszámolják ezen napokat. Harmadszor amelyik falunak „szőlőhegye van”, az Szent György naptól⁷³ Szent Mihály napig, amelyiknek pedig nincs, az karácsonytól Szent Mihály napig szerrel tartoztak az apát borát kiárultatni – pintjét 2 forinttal drá-

gábban a maguk boránál –, vagy ha az apát akarja, ez helyett mindegyik falu 100 keresztési csöbörrel⁷⁴ – Pokol és Keresztes településeket a bor árulásban egy falunak számolták – árultat ki, és maguk tartoztak bort a kocsmára hordani. Negyedszer a szekerezés dolgában, a közel való útra amikor kívántatik szerrel adnak szekeret heti szolgálatban, messze útra⁷⁵ pedig az egész tartomány 12 vastag szekeret ad, a heti szolgálaton kívül mikor az apát úgy kívánja, avagy mindezt akár meg is válthatják úgy, hogy minden évben minden szekérért 13 forintot fizetnek.⁷⁶ Mindezeneken felül, akinek 10 méhkasa van, a tizediket dézsmába kell adnia, akinek nincs, az minden kas után 2–2 forintot fizet. Az irtásföldek esetében, függetlenül attól, hogy bevetik-e vagy sem, minden hold⁷⁷ után esztendőnként Szent Márton napra⁷⁸

74 1769-ben 1 németkeresztesi csöbör = 18 helyi pint, azonban ennek nagyságát nem ismerjük. Bogdán, 1991. 164. p. Ugyanakkor Bogdán nem hivatkozza a kiváló burgenlandi történész, Harald Prickler, 1986-ban írott munkáját, amelyben említést találunk a keresztési csöbör, illetve pint mennyiségét illetően. Prickler kutatásai során megállapította, hogy mivel a csékei (ma: Eisenberg an der Pinka, Deutsch Schützen–Eisenberg része, Ausztria) csöbröt alkalmazták Németkeresztesen, így a keresztési csöbör megfelelt a csékei csöbörnek, amelynek értékét 36,24 literben határozta meg. Mindemellett a pornói (hegyi)pint értékét egyenértékűnek tekintette a németkeresztesi pinttel (1 pornói – keresztési – hegyipint = 3,057 liter), csak elnevezésében téve különbséget. Prickler, Harald: Vas megye régi borürmértékei az északnyugatpannóniai mértékrendszer keretében. In: Vas megye múltjából, 1986. 3. Szerk. Kiss Mária. Szombathely, 1986. 77–81. p. (Levéltári évkönyv; 3.)

75 A korábbi megállapodáshoz hasonlóan Bécs, Graz és Pozsony van feltüntetve helyszínekként.

76 Itt megjegyezzük, hogy a posta kézbesítése, illetve a levélhordás a zsellérek feladatai közé tartozik.

77 1 magyar hold = 1200 négyszögöl = 0,4316 hektár = 43,16 ár = 4316 m². Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványok; 4. Levéltár-tan és történeti forrástudományok; 6.) 320. p.

78 November 11.

70 MNL OL MKA E 15. 5. sz. (1638. április 22.)

71 Február 24.

72 December 6.

73 Április 24.

egy hízott kappant tartoznak adni. Az őszi és a tavaszi vetésektől hasonlóan más Urak jobbágysaihoz 10. kepevel és kévével tartoznak, valamint borból is 10. söbörrel és iccével.⁷⁹ A megállapodás pontjai nagymértékben hasonlítanak az 1616. évi szerződés passzusaihoz, ám kiemelhetjük, hogy a szolgáltatások a korábbiakhoz képest pontosabban vannak számszerűsítve, valamint – alátámasztva a korábbi felvetésünket a megemelkedett kiadások miatti pénzszükségről – a szolgáltatásokat már készpénzen is megválthatták.

Végül a pornói uradalom történetében a „Draskovich-éra” 1640-ben ért véget, amikor is Draskovich lemondott a pornói apátságról és a soproni keresztes javadalomról a jezsuita kollégium építésének javára. A jezsuiták rektora az alapítást az apátság átadásához kötötte, a király kezébe is azzal a feltétellel adta át a javadalmat, hogy azt a soproni rendháznak juttatja, és ennek következtében az alapító oklevélben Draskovich György neve szerepel, mint alapító.⁸⁰ Ténylegesen birtokbavételre 1643. március 5-én került sor,⁸¹ és ez az állapot egészen 1773-ig, a jezsuita rend feloszlásáig fennmaradt.⁸² Halála előtt Draskovich, végrendeletében jelentékeny összegeket hagyományozott többek

közt a papnevelés elősegítésére, illetve templomok építésére,⁸³ amely summákat látva – kiegészítve az életében adományozott javakkal – egyértelműen kijelenthetjük, hogy egyik legnagyobb mecénása volt a katolikus egyháznak.

Összegezve a fentebb vázolt pornói német jobbágyság viszonyát földesurával, elmondhatjuk, hogy mindezen mikrotörténeti aspektus értékes adatokkal szolgál az apátság történetének esemény-, illetve gazdaságtörténetéhez. Ugyan a konfliktusuk végkimeneteléről, valamint az esetleges büntetések kiszabásáról nem rendelkezünk információkkal, azonban annyi bizonyos, hogy a nézeteltérések kompromisszumokkal zárultak, amelyek tartalma lényeges információkat szolgáltatnak az apátság úrbéres viszonyaira, ideértve a szolgáltatások mértékét, fajtáit, valamint például az éppen használatban lévő mértékegységeket is. A nyugati határszél falvaiban terjedő protestantizmus, illetve a korszak politikai és katonai viszonyaiból származó, tisztségek betöltésével járó kötelezettségek okozta anyagi terhek viselése mind alakítói lehettek a korban viszonylag szokatlanul számító, tettlegességig fajuló, nyílt úrbéri konfliktusnak.

79 MNL OL MKA E 152. Acta Jesuitica Soproni Coll. fasc. 14. nr. 21. (1638. május 25.)

80 *Kádár Zsófia*: A soproni jezsuita kollégium kezdetei, 1636–1640. Dobronoki György SJ superiorisága. 2. rész. = SSZ, 2012. 1–4. sz. 61. p.

81 A javadalomból származó bevételek ekkor alig haladták meg a 2000 forintot, amely miatt a püspök 1000 forintot fizetett a károk és egyéb hiányok pótlására. Szabady, 1936. 95. p.

82 Horváth, 1930. 56. p.

83 Horváth, 1930. 113. p